

רוכב על החמור, והיה יוצא מירושלים, והיו תלמידיו מהלכין אחריו.

ראה ריבה [אשה חשובה] אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים.

כיון שראתה אותו, נתעטפה בשערה, ועמדה לפניו, אמרה לו: רבי, פרנסני!

אמר לה: בתי, מי את?

אמרה לו: בת נקדימון בן גוריון אני.

אמר לה: בתי, ממון של בית אביך היכן הלך?

אמרה לו: רבי, לא כדון מתלין מתלא בירושלים [וכי לא כך היו מושלים משל בירושלים], מלח ממון — חסר [כלומר, הרוצה לשמור על ממונו, כשם שמלח שומר על המאכל, יחסר מממונו לצדקה].

ואמרי לה, ויש אומרים, "חסר" [שיעשה עמו גמילות חסדים]⁽²⁹⁾!?

והם לא עשו חסד, ולכן אבד ממונם.

אמר לה: ושל בית המיד, היכן הוא?

אמרה לו: בא זה ואיבד את זה לפי שנתערב בו.

אמרה לו, רבי, האם זכור אתה כשחתמת על כתובתי?

אמר להן לתלמידיו: זכור אני כשחתמתי על כתובתה של זו, והייתי קורא בה אלה אלפים [מליון] דינרי זהב מבית אביה, הוין משל חמיה.

בכה רבן יוחנן בן זכאי, ואמר, אשריכם ישראל!⁽³⁰⁾ בזמן שעושיין רצונו של מקום, אין כל אומה ולשון שולטת בהם. ובזמן שאין עושיין רצונו של מקום, מוסרין ביד אומה שפלה. ולא ביד אומה שפלה, אלא ביד בהמתן של אומה שפלה⁽³¹⁾.

ומקשינן: וכי נקדימון בן גוריון לא עבד צדקה?!

והתניא, אמרו עליו על נקדימון בן גוריון, כשהיה יוצא מביתו לבית המדרש, כלי מילת [בגדים יקרים] היו מצייעין תחתיו,

10-א

כמו שנאמר — "יעקב חבל נחלתו", ועל כן, כשעושים רצונו של מקום הם למעלה מכל האומות ושריהם, כמו שכתוב — "הבט נא השמימה...". ודרשו, שהוציא את אברהם החוצה למעלה מכל צבא השמים, (דאין "הבטה" אלא מלמעלה למטה), אבל כשאין עושים רצונו, הקב"ה מסלק שכינתו מהם, והרי הם שפלים ונבזים מכל האומות, לפי שלכל האומות יש שר ומזל, ולהם אין שר ומזל. מהרש"א.

31. על יחידים פרטיים אומר כך, אבל כלל אומת ישראל אין הקב"ה מוסרם ביד אומה

ולכן פירשו התוספות, שהיה בעלה חי, אלא שהטיל על בית הדין לפסוק לה כפי הראוי לה. ולכן ענו אחריה אמן.

29. ועיין במהר"ם שיף, שגדולה גמילות חסדים מן הצדקה. ונחלקו האם מספיק שיתן צדקה, או צריך לעשות גם גמילות חסדים.

30. אמר "אשריכם" על שני הצדדים. כי באמת שני ההפכים הם למעלת ישראל. כי כל אומה ואומה יש לה שר ומזל בשמים, מה שאין כן ישראל שאין להן שום מזל, אלא הם חלק ה',

ובאין עניים ומקפלין אותן מאחריו, ונוטלין אותן לעצמם.

איבעית אימא, דבר זה, לכבודו הוא דעבד, (32) ולא כיוון לשם צדקה.

ואיבעית אימא, כרבעי ליה למיעבד לא עבד [לא נתן צדקה כפי הראוי לו לעשות⁽³³⁾].

כדאמרי אינשי, לפום גמלא שיחנא. לפי כח הגמל כך יטעינוהו משא.

תניא, אמר רבי אלעזר ברבי צדוק, אראה בנחמה [לשון שבועה], אם לא ראיתה שהיתה מלקטת שעורים מבין טלפי סוסים בעכו.

קראתי עליה מקרא זה [שיר השירים א]: "אם לא תדעי לך היפה בנשים, צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך". אל תקרי "גדיותיך" אלא "גדיותיך"⁽³⁴⁾.

אמר רב שמן בר אבא אמר רב יוחנן: הכניסה לו חתיכות⁽³⁵⁾ של זהב בנדונייתה, שמין אותו, והרי הוא כשווי. ואינו מוסיף שלישי, כיון שחתיכות זהב אינן ראויות לרווח מידי, ומאידך גם לא יפחות חומש, כיון שאין החתיכות מאבדות מערכן במשך הזמן.

ומקשינן: מיתיבי, הלא שנינו בתוספתא — "הזהב — הרי הוא ככלים".

ומדייקינן: מאי לאו, ככלים של כסף, דפחתי [שפוחתים מערכם לפי שמשתמשים בהם⁽³⁶⁾], ואם כן מדוע לא יפחות חומש?

ודחינן: לא! ככלים של זהב, דלא פחתי, כיון שאין משתמשים בהם כל כך.

ומקשינן: אם כן "ככליו" מיבעי ליה, ומדוע שנינו "ככלים", שמשמע ככלים בעלמא, שפוחתים מערכם?

שיעורים.

34. ומבואר בסוכה (נב' ע"ב) שאותיות ד' וו' מתחלפות בא"ט ב"ח. עיין שם. חכמת מנוח. ומה שלא נקט הפסוק בפירוש "גדיותיך", לישנא מעליא נקט. הריטב"א.

35. רש"י. אך רבינו חננאל העמיד בכלי זהב. ועיין בתוספות.

36. ומכאן הוכיחו התוספות לעיל (סו' ע"א) שהטעם שהבעל פוחת חומש הוא משום שהכלים פוחתים מערכם. אך עיין ברש"י, שיש לדחות ראייה זו, וכונת הגמרא כשאמרה — "מאי לאו ככלי כסף דפחתי" — היינו ככלי כסף שהבעל פוחת חומש, ולעולם הטעם משום שמגזימים בשומתם.

שפלה. כמו שמבואר בגיטין (נו' ע"ב) שכל המיצר לישראל נעשה ראש, ואינם נמסרים ביד אומה שפלה. יעב"ץ.

32. יש להקשות, הלא מבואר בפסחים (ט' ע"ב) שמותר לתת צדקה שלא לשמה, כגון על מנת שיחיה בנו, ואם כן, מדוע נענש?

וכתב המהרש"א — שלתת צדקה לשם כבוד גריע טפי, משלא לשמה. והוסיף הקובץ שיעורים ובאר, שלעשות צדקה לשם כבוד הרי זה כעבודה זרה בשיתוף. ועוון זה חמור מאד.

33. החפץ חיים זצ"ל אמר, שאפילו שבדרך כלל אין הקדוש ברוך הוא מעניש על זה, מכל מקום בעידנא דריתחא נענש אף על זה, וכאן היה אחר חורבן הבית, שהוא עידנא דריתחא טפי, ולכן נענש בעונש חמור כל כך. מהקובץ

ועוד, הרי תניא — "זהב הרי הוא ככלים, דינרי זהב הרי הן ככספים. רבן שמעון בן גמליאל אומר: במקום שנהגו שלא לפורטן, שמין אותן, והרי הן בשווייהן".

ומדייקת הגמרא: רבי שמעון בן גמליאל — אחייה? על איזה חלק בברייתא הוא חולק?

אילימא אסיפא — דקתני בה "דינרי זהב הרי הן ככספים", ועל זה אמר רשב"ג, שרק במקום שנהגו לפורטן בשוים יוסיף שלישי, מכלל זה אתה למד דתנא קמא סבר שאפילו במקום שנהגו שלא לפורטן יוסיף שלישי.

וקשה, מדוע יוסיף שלישי, הא לא נפקי? [הרי אינם ראויים לרווח מדי?]

אלא לאו, ארישא — דקתני בה "זהב הרי הוא ככלים".

וחכי קאמר תנא קמא: זהב הרי הוא ככלים, ועל כרחך מאי כלים? כלים של כסף! ויפחות לה חומש כיון שפוחתים.

ועל זה רשב"ג אומר, זהב הרי הוא כדינרין [מטבעות טבעים] של זהב במקום שנהגו שלא לפורטן. ולא יוסיף שלישי כיון שבמקום זה אינם עוברים לסוחר, אך גם אינו פוחת חומש, כיון שאינם פוחתים.

ולפי זה מקשה הגמרא —

הרי סברת תנא קמא עדיפא מסברת רשב"ג, משום שאין לדמות חתיכות זהב למטבעות

זהב, כיון שמטבעות זהב טבעות שומרות על ערכן גם במקום שנהגו שלא לפורטן, אך חתיכות זהב פוחתות חומש מערכן (כיון שעדיין צריך להטביע אותן למטבעות). ואם כן, מדוע רבי יוחנן בחר לסבור כרשב"ג ולא כתנא קמא (37)?

ומשנינן: לא! לעולם דיבר רשב"ג אסיפא, דקתני בה "דינרי זהב הרי הן ככספים",

ומה שהקשנו, אם כן מאי טעמא דתנא קמא? יש לומר, שמדובר בכגון דנפקי על ידי הדחק.

ובהא קמיפלגי: מר [תנא קמא] סבר, כיון דנפקי אפילו על ידי הדחק, משבחינן לה. [יש לו ריוח מהן, ולכן צריך להוסיף שלישי].

ומר סבר [רשב"ג], כיון דלא נפקי אלא על ידי הדחק, לא משבחינן לה, ולא יוסיף שלישי.

אך ברישא ששנינו "זהב הרי הוא ככלים", כוונת התנא לומר שהרי הוא ככלי זהב שאינם פוחתין, ולא יפחות חומש כרב יוחנן.

איבעית אימא, כולה רבי שמעון בן גמליאל היא. וחסורי מיחסרא, וחכי קתני (38) —

זהב הרי הוא ככלים, דינרי זהב הרי הן ככספים.

כמה דברים אמורים במקום שנהגו לפורטן, אבל במקום שנהגו שלא לפורטן, שמין

הגמרא מדוע לא אמר רב יוחנן את דבריו אליבא דהלכתא.

38. עיין בקיצור כללי המשנה (מובא בש"ס וילנא בסוף מסכת ברכות), אימתי אמרינן

37. באור הקושיא על פי השיטה מקובצת. ועיין במהרש"א על התוספות ד"ה אלא, שכתב, שהקשתה הגמרא מדברי רבנן, אפילו שבעלמא ההלכה כרשב"ג, משום שרק במשנה הלכה כרשב"ג, אך בברייתא הלכה כרבנן. והקשתה

אותם והרי הן בשווייהן, דברי רשב"ג. שרבן שמעון בן גמליאל אומר, במקום שנהגו שלא לפורטן — שמין אותם והרי הן בשווייהן.⁽³⁹⁾

ואם כן, כשאמר — "זהב הרי הוא ככלים", היינו ככלי זהב שאינם פוחתים. וכרבי יוחנן.

ומקשינן: מכל מקום "ככליו" מיבעי ליה, וכמו שהקשתה הגמרא מקודם, ומדוע נקט "ככלים"?

ומסקינן: קשיא⁽⁴⁰⁾.

איבעית אימא, לעולם כונת המשנה לומר "זהב הרי הוא ככלים של כסף דפחתי". ומכל מקום לא תקשי לדעת רבי יוחנן, כי הכא במאי עסקינן, בדהבא פריכא [זהב רך, שכאשר משתמשים בו הוא נחסר].

רב אשי אמר: בממלא [רסיסי זהב, שפוחתים], ולכן פוחת חומש.

אמר רבי ינאי, בשמים של אנטוכיא [שם מקום] הרי הן ככספיים. ואם הכניסה לו בשמים, יוסיף שלישי. כיון שבאותו מקום הם עוברים לסוחר.

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: גמלים של ערביא, אשה גובה פרנא מהם [כלומר, על הבעל להוסיף לה שלישי על ערכן⁽⁴¹⁾] כיון שהם עוברים לסוחר, ויכול להרויח מהם מיד.

אמר רב פפי: הני תותבי דבי מכפי [שמלות שמיצרות ב"בי מכסי"], אשה גובה פרנא [תוספת שלישי] מהם.

ואמר רב פפי: הני שקי דרודיא [שקים המיוצרים בדרודיא], ואשלי דקמחוניא [חבלים המיוצרים בקמחוניא], אשה גובה פרנא מהן.

אמר רבא: מריש, הוה אמינא [בתחילה הייתי אומר]: הני ארנקי דמחוזא [כיסים מלאים מעות, שהיו נשות מחוזא להוטות אחריהם], אשה גובה פרנא מהם. כלומר, אם באה לגבות כתובתה מהיתומים, יכולה לגבותה מאותן ארנקים,

מאי טעמא, הלא אין אשה גובה כתובתה ממטלטלי דיתמי?

כיון שאסמכתיהו עליהו.

"חסורי מחסרא".

בשווין, וכל שכן במקום שרק לא נהגו לפורטן, אבל יש שכן היו פורטים, בודאי שאינו פוחת חומש.

40. כל מקום שאמר "קשיא", הדבר תלוי ועומד, ולא בטלו הדבר, אלא לא אשתכח לה פירוקא. וכתב הריטב"א בב"ב פ"ב, ששמע משם אחד מחכמי פרובינצא שהיה מתרץ כל מה שעלה בגמרא בקשיא. קיצור ככלי הש"ס.

41. רש"י. אך התוספות פירשו — שלא מדובר

39. הקשה בשיטה מקובצת, מה התחדש בפסקא — "רשב"ג אומר במקום שנהגו שלא לפורטן שמין אותן והרי הן בשווייהן", הלא דבר זה נאמר בפירוש קודם לכן?

ותירץ — שיש ספרים שגרסו לעיל — "במה דברים אמורים... אבל במקום שלא נהגו לפורטם... שהיה רשב"ג אומר... במקום שנהגו שלא לפורטם...". ולפי זה החידוש בסיפא, שאפילו כאשר המנהג שלא לפורטן כלל, הרי הן

נותן לבתו את המלבושים שהדרך ליתנם, חייב החתן לדאוג ללבושה של הכלה, עוד לפני שתכנס לחופה, כי חיוב הבעל להלביש את אשתו כולל גם את שעת הכנסתה לחופה, שתכנס לחופה כשהיא לבושה כמו כל בנות ישראל הנכנסות לחופה, שאביהם מלבישם.

א. המשיא את בתו פתם, ולא פסק לה סכום מסויים בנדונייתה, לא יפחות לה מחמשים (42) וזו (43).

ב. אם פסק האב בפירוש להכניסה "ערומה", ללא נדונייה וללא כסות, לא יאמר הבעל: כשאכניסנה לביתי, אז אכנסה בכסותי. אלא מכסה אותה ועודה בבית אביה.

וכן גבאי צדקה המשיא את היתומה, לא יפחות לה מחמשים וזו (44).

ואם יש בכיס של צדקה מספיק כסף, מפרנסין אותה לפי כבודה.

גמרא:

אמר אביי: זה שאמרו במשנה "לא יפחות מחמשים וזו", היינו חמשים וזו "פשיטין",

ואף על פי שבעלמא אין אשה גובה כתובתה ממטלטלין, הכא שאני, לפי שעיקר סמיכות דעתה בשעת הכתובה היא עליהם.

אך כיוון דחזאי דשקלי להו ונפקי, וכי משכחי ארעא זבני בהו, אמינא אסמכתיהו אארעא הוא נכיון שראיתי שהיו לוקחות את הכסף כדי לקנות בו קרקע, אמרתי, שעיקר סמיכות דעתן היה על הקרקע. ואם כן, אינה יכולה לגבות כתובתה ממעות ארנקי אלן.

מתניתין:

הנוהג הרגיל של סיפוק צרכי החתן והכלה מחייב את שני הצדדים, גם אם לא התנו על כך במפורש, היות ועל דעת כן נעשה הזיווג בין הצדדים.

ולכן, אם לא דברו הצדדים ביניהם על גובה הנדונייה, חייב אבי הכלה לתת לחתנו את הסכום הנמוך שנהגו ליתן, וכפי שיתבאר להלן.

כמו כן חייב האב המכניס את בתו לחופה, ליתן לה מלבושים כדרך שנהגו להלביש את הבנות הנישאות.

ומאידך, אם הודיע האב מראש, שהוא אינו

ראוי להתפרנס ממנו.

43. יש אומרים, שחמשים וזו הללו נועדו לקנות לה בגדים. וכן משמע מהמשך המשנה — "פסק להכניסה ערומה". ועיין שיטמ"ק.

44. ואם אין חמשים וזו בקופת הצדקה, נחלקו בירושלמי האם חייבים הגבאים ללות כדי להשיאה.

לעניין תוספת שלישי, אלא שאשה יכולה לגבות כתובתה מהם. כיון שעיקר אסמכתיהו עלייהו. כמו שפירש רש"י לקמן גבי ארנקי דמחזוא.

42. והטעם שנותן דוקא חמשים — כתב הפני יהושע — שהרי מבואר במסכת פאה (פרק ח משנה ט), מי שיש לו חמשים וזו והוא נושא ונותן בהן, הרי זה לא יטול. ומבואר שסכום זה

שהם "זווי מדינה", אשר ערכם הוא שמינית מ"זווי צור".

וממאי? [מנין לי דין זה].

מדקתני סיפא — "אם יש בכים, מפרנסין אותה לפי כבודה"

ואמרינן, מאי "כים"?

אמר רחבה [שם אמורא]: ארנקי של צדקה.

ואי סלקא דעתין, חמשים זווי ממש [היינו כסף צורין], אם כן כששנינו בסיפא — "אם יש בכים יהבינן לה לפי כבודה", שמשמע יותר מחמשים זווי, עד כמה יהבינן לה? הלא חמשים זווי צורי הוא סכום גדול מאד?

אלא שמע מינה, חמשים זווי — פשיטוי.

תנו רבנן: יתום ויתומה שבאו להתפרנס מן הצדקה, ואין שם ליתן אלא כדי פרנסת אחד מהן, מפרנסין את היתומה, ואחר כך מפרנסין את היתום⁽⁴⁵⁾.

מפני שהאיש דרכו לחזור על הפתחים, ואין אשה דרכה לחזור.

וכן יתום ויתומה שבאו לינשא, משיאין את היתומה ואחר כך משיאין את היתום. מפני שבושתה של אשה מרובה משל איש:

תנו רבנן: יתום שבא לישא אשה, שוכרין לו בית, ומציעין לו מטה, וכל כלי תשמישו. ואחר כך משיאין לו אשה,

שנאמר (דברים ט"ו) "די מחסורו אשר יחסר לו" — "די מחסורו" זה הבית. "אשר יחסר" זה מטה ושולחן. "לו" זו אשה⁽⁴⁶⁾.

וכן הוא אומר (בראשית ב) "אעשה לו עזר כנגדו". ומוכח ש"לו" משמעו אישה.

תנו רבנן: "די מחסורו" אתה מצווה עליו לפרנסו, ואי אתה מצווה עליו לעשרו. אך אתה מצווה לתת לו את כל "אשר יחסר לו"⁽⁴⁷⁾, אפילו פוסם לרכוב עליו, ועבד לרוץ לפניו, אם היה רגיל בכך קודם שנעשה עני⁽⁴⁸⁾.

בשדה לך, ונצבה בשדה מלאכתך לך, ואחר ובנית ביתך". הכן בחוץ מלאכתך — זה בית, ועתה בשדה לך — זה כרם. ואחר ובנית ביתך — זו אישה. ועיין מהרש"א.

47. נחלקו הפוסקים, האם חיוב "די מחסורו" מוטל על כל אדם ואדם או רק על קופה של צדקה. ועיין בבית יוסף (יו"ד ר"ג ד"ה והעני).

48. כתבו הגאונים — שרק בעני שעדיין לא התפרסם בעניותו צריך לתת לו סוס לרכב ועבד לרוץ כמו שהיה רגיל, כדי שלא תתפרסם עניותו. אך אם התפרסם לכל שהעני, אינו נוטל אלא כשאר העניים. ועיין שיטמ"ק.

45. הקשה התוספות רי"ד, הלא שנינו בהוריות — "האיש קודם לאישה להחיות", מפני שהוא חייב במצות, ומדוע כאן שנינו שיתומה קודמת? ותירץ — שם מדובר כשאנו יכול לחזור על הפתחים, כגון במדבר או בספינה, כשחיי תלויים בזה, אזי הוא קודם לאשה. אך כאן מדובר כשיכול לחזור על הפתחים, ואז אשה קודמת.

46. וכן הוא דרך ארץ, שקודם יבנה לו אדם בית ואחר כך יקח אשה. כמבואר בטוטה (מד' ע"א) — לימדה תורה דרך ארץ, שקודם יבנה בית, ואחר יטע כרם, ואחר כך ישא אשה. ואף שלמה אמר בחכמתו: "הכן בחוץ מלאכתך, ועתה